

# ESZMETÖREDÉKEK.

## MENDE-MONDÁK ÉS FERDITÉSEK ADY KÖRÜL.

Már az Ady Múzeum II. kötetében<sup>1)</sup> utaltam arra, hogy az A. E. életére vonatkozó hiteles és jellemző adatok összegyűjtése mellett egyidejűleg a szükseges rostálásokat is el kellene végezni, mert „bár az Ady-életadatok összegyűjtése épenséggel nem mondható még lezártnak, . . . ha a rostálást idejében el nem végezzük, a végleges Ady-életrajz megírója előtt olyan sűrű és kusza bozottá válik az Ady élete, . . . amelyben eligazodnia lehetetlenség lesz“. Ezután a bevezető után mindjárt meg is korrigáltam néhány — újság vagy könyv révén — közkeletű és hiedelművé vált életrajzi adatot.

Azóta pár év telt el, s közben megint gomba-módra születtek (vagy talán inkább: gyártódtak) az Ady-legendák, sőt a szándékos ferdítések is. Minden gomba-módra keletkezett legendát — majd azt mondtam: bolond gombát — nem érdemes kiírtani, nem is igen győzné az ember, de néhányat nem hagyhatok szó nélkül.

Az Ady-életírók közül főleg Révész Béla az, akinek három kötetre duzzadt visszaemlékezései a köztudatba nagyon sok téves adatot vittek be. Időrendben első könyvének („Ady életéről, verseiről, jelleméről“) legszembeszökőbb tévedéseit már Ady-életrajzomban megkorrigáltam. Az időközben megjelent *Ady tragédiája*-nak voltaképen egész beállításával kellene harcra kellnem. De nem érdemes. Az objektív olvasó előtt úgyszólván nyilvánvaló, hogy ez a munka — anélkül, hogy kimondaná az író — vitairat. Nekem pedig nincs vitatkozáshoz kedvem, de néhány ténybeli tévedést mégis csak helyre kell igazítanom, mielőtt azok véglegesen beivakodnak a köztudatba.

A zilahi segédlevéltárosság dolga. Ebbe a dologba amyrá szerelmes Révész, hogy háromszor is szóvá teszi.<sup>2)</sup> Úgy kommentálja a tervet, mintha Adyt — a „Vér és arany“ megjelenése után! — a saját tehetségében való kételkedés, hitevesztettség sodorta volna a „zilahi segédlevéltárosi“ állás beamteri biztos kenyere felé. Szó sincs róla! Ady nem a maga jószántából, hanem az édesanyánk kedvéért és instigálására írt 1908-ban levelet Szilágyvármegye akkori főispánjának, melyben kérte, hogy őt (a magyar vármegyék effélével rendszerint megszokták volt tisztelni literáris fiaikat) nevezze ki vármegyei tb. főlevéltárosnak. Szóval: nem tényleges városi segédlevéltárosnak, amilyen állás különben nem is volt szervezve Zilahon. Bizonyos, hogy az édesanyánknak az járt a gondolatában, hogy a tb. főlevéltárosból könnyebben lehet majd idővel — mikor író-fia beleun a pótláskodásba, s szívesen vállalna maga is valami existenciát adó polgári foglalkozást — valóságos levéltáros a IX. fizetési osztályban (hiszen a legtöbb vármegyében a főlevéltárosi állás afféle *stallum literarium* volt), de hogy Ady Endre se 1908-ban, se később nem akart beamter lenni, még Zilahon sem, az egészen kétségtelen dolog.

Léda — Csinszka. Révész dátumnélküli levéldézetekkel iparkodik kitölteni azt a distanciát, mely Ady életében Léda és Csinszka között tátong, s az ő előadásában csakugyan egy ideális, lovagi szerelem szimpatikus és ætheri roman-

<sup>1)</sup> Ady Múzeum, I. k. 181. l. : „Életrajzi adatok megigazítása.“

<sup>2)</sup> Ady tragédiája, I. k. 43. l. II. k. 18. és 20. l.

tikája hidalja át e néhány éves szakadékot. Sajnos, a morál és romantika súlyos sérelmére, az igazság egészen más: ez években se szeri, se száma nincs a „kis, éhes női csukák“-nak s a viszonylag komolyabb szerelmeknek s Lőcsére, Aradra, Temesvárra és máshová legalább oly sűrűn mentek a levelek, mint Lutryba vagy Csucsára. (Egy ugyancsak svájci leánypensióból pl. harminc-néhány levél van a birtokomban, melyekből megállapítható, hogy Ady is kb. ugyanannyi levelet írt válaszképpen). Életrajzomban csak a „komolyabb“ szerelmek közül féltucatnyira mutattam reá ez időszakból — Ada, „temesvári asszony“, Mylitta, Arany, Zsuka, stb. — különben pedig ott van *A magunk szerelme* és a *Ki látott engem?* csapatnyi szerelmes verse: azok nem engednek meg efféle — nincs kétségem: jóhiszemű és szándékú — eltusolást.

A háború alatt felgyűlt versek dolga. Az a köztudat, hogy a háború alatt nem akadt kiadó, aki kötetben merte volna „kihozni“ a közben felgyűlt Ady-verseket. A dolog nem egészen így áll. Az, hogy új Ady-kötet nem jelent meg 1914—1917 ősze között, nem a cenzurán, nem a „háborúspárti“ közönségen, nem is a kiadók féltékenységén múlt, hanem jórészt azon, hogy Adyt egy életfogytig kötött szerződés a Nyugat Rt.-hoz fűzte, ez a vállalat pedig, a Hatvány —Osváth harc után, amikor Hatvány kedvét veszítette a Nyugattól, egyre rosszabb viszonyok közé került, s végre felszámolni kényszerült. Ady a Nyugat Rt.-ot (amely már ekkor a „Nyugat“ folyóirattal semmi kapcsolatban sem állott) pörölte a neki szerződés szerint járó szerzői díjakért, s épen ez okból nem adhatott ki kötetet más kiadó cégnél, mert ezzel maga is szerződésszegést követett volna el. Épen ez okból jutott anyagi tekintetben is nehéz helyzetbe Ady ezekben az időkben. Tévedés tehát, amikor Révész azt írja:<sup>3)</sup> „Ezekben a napokban (t. i. 1915 március végén!) A. E. előleget is kap kiadójától új verses könyvre, tehát telik autóra, virágra, parfümre és illan a pénz, de a 8—10 napot habzsolva fogyasztják el az új házások“. Hiszen később<sup>4)</sup> Révész is hangsúlyozta, hogy a háború alatt Ady Endrének nem volt kiadója. — Életrajzomban egyébként részletesen megírtam,<sup>5)</sup> hogy ez anyagilag és érzelmileg keserves helyzetből Hatvány miként szabadította ki Adyt.

Zsóka. Ady első, diákkori muzsájának a nevét — nem lévén reá fölhatalmazásom — életrajzomban nem közöltem. Révész, felhatalmazás alapján, közli a nevet; de rosszul. Rózsa Miksánéről ír. Helyesen: „Dózsa Miksáné Friedmann Erzsike“ a Zsóka neve.

A „Holnap“ megalakulása. Révész megint fölmelegíti a mendedmondát, mely szerint a nagyváradai „Holnap“ úgy jutott e névhez, hogy Ady — mikor a tanácskozó társaság felszólította: adjon nevet az új alakulásnak, hiszen ő híres címkitaláló — fáradtan, álmosan azt dűnnyögte: „Holnap . . . Majd holnap“, — mire az értekezlet tagjai felújjongtak, hogy: „Ez az! Pompás név lesz csakugyan: A Holnap!“ — Életrajzomban már rég megírtam,<sup>6)</sup> hogy mikor Ady-nak ezt a verziót elmondtam, elmosolyodott rajta s azt felelte: „Látod, hogyan keletkeznek a legendák?“ S érdekes, hogy milyen szívósak ezek a legendák: nem akarnak meghalni.

<sup>3)</sup> Ady tragédiája, I. k. 100. l.

<sup>4)</sup> Ady tragédiája, II. k. 16. l.

<sup>5)</sup> Ady Endre, 215. l.

<sup>6)</sup> Ady E., 121. l.

„A halottak élén“ megjelenési dátuma. Révész írja e kötet-ről: \*) „A Pallas igazgatója viszi el 1918 nyarán az első példányt Csucsára“. Évekkel Révész előtt megírtam, hogy a kötet 1917 decemberében jelent meg. Persze, hogy ez az utóbbi dátum a helyes.

„Éli, Éli, Lama Sabaktani“. Ady ezt írta föl megsemmisített kedvenc bibliájának egyik megmaradt fedelére, ezzel a dátummal: 1918. okt. 23. Életrajzomban megírtam, hogy Ady nekem azt mondta 1918 nov. 23-án: „Borzasztó éjtszakám volt; elképzelted: a bibliámat szétteptem . . .“ Én azt gyanítottam, hogy „okt. 23“ az az ismert tévedés, amikor teljesen ép idegzetű ember is pl. január első hetében gyakran a megelőző év számjegyeit írja föl megszokásból. Révész egy Vonyi nevű, tamiskodásra egyébként is kivételesen hajlamos csucsai román szobaleányra való hivatkozással az okt. 23-i dátum helyességét vitatja. Tisztelet Vonyinak, de nem tudok deferálni ebben a kérdésben. Okt. 22—23-a semmi különösebb, magyarázó természetű dátum nem volt Ady számára (nem: úgy, mint a nov. 22—23-i időpont), mert hiszen — amit Révész magyarázatképen mond — Bulgária nem okt. 23-án lépett ki a központi hatalmak szövetségéből, hanem egy jó hónappal azelőtt.

Ady és a forradalom. Nemcsak Révész, hanem az egész radikális sajtó részéről (*Világ, Népszava, Nyugat*) ismételtlen is az a vád hangzott el, hogy én meghamisítottam Ady Endre forradalmi arcát, s azzal is meggyanúsítottam, hogy ebből a meghamisításból magamnak akartam polgári hasznot húzni. Méltatlannak tartom a sorok közé bújtatott sunyi vád ellen való védekezést. Ha semmi egyéb *belső* bizonyíték nem volna mellettem, elég utalnom Ady Endre utolsó mondatfogalmazására: „A forradalommal *ránk szakadt* szabadságban és gyászban . . .“ Aki ebből az egyetlen mondatból, szóból ki nem érzi, hogy mi volt, mi lehetett az Ady Endre álláspontja, az süket, vagy süketnek teszi magát. Egyébiránt, amit annak idején az Ady-életrajzban e kérdés kapcsán megírtam, annak hűségéért és igaz voltáért felelek Isten és ember előtt. Azonban hadd írjam meg az alábbi, jellemző apróságot, amely (nem szándékosan) az életrajz utolsó fejezetéről maradt. — 1918 november utolsó napjaiban Ady Endrével beszélgettem. Már ekkor gyakran jelentkeztek rajta fáradt, szótlán elbágyadások, de közben-közben — mintha talán épen ezzel akart volna védekezni — föl-fölcsillant a régi, ötletes, de rendszerint maliciózus Ady. Egy ilyen nagy elhallgatás után egyszer csak élénken felém fordul Ady Endre, s azt mondja: „Tudod-e, hogy a köztársasági Magyarországnak mi lesz az államváltása?“ Meghökkenve néztem reá. „Nem tudod?“ — folytatta. „Megmondom én: *nazarénus!* . . . A katonáink már is ezen a hiten vannak . . .“ — s csúfondárosan, de keserűen vonaglott meg a szája. (Abban az időben jöttek a hírek, hogy nemzetőr-csapatáink puskalövés nélkül vonulnak vissza a román, cseh és szerb bevonulások elől).

Egyelőre emnyit a mende-mondák és ferdítések dolgában. Szándékosan nem szólok itt a Bartha Józsefnek, Kapossy Luciánok, Szász Károlyok és ifj. Zulawski Andorok szektájáról, akik az én könyvemből úgy idézgetnek szájuk íze szerint, mintha az életrajzomból csak egyetlenegy példány került volna forgalomba: az övék, s így nyugodtan lehet belőle adatokat, megállapításokat „idézni“. (Bartha József kollegám pl. az én könyvem alapján szemrebbenes nélkül azt állítja,

\*) Ady trag. II., 84. l.

hogy Kun Béla, a népbiztos — ha már kommün alatti barátkozást nem tudott ket-  
tejük között, őszinte fájdmára, kisütni — legalább diákkorában volt „jó barátja“  
Adynak. NB. Ady VIII., Kun Béla I. osztályú gimnázista volt Zilahon 1895/6-ban.  
Ahogy a VIII. osztályú gimnázista barátkozik az I. osztályúval, a 18 éves a 10  
évessel — ezt Bartha József hosszú és érdemes tanári pályáján bizonyára tapasztalhatta!  
Kaposy Lucián kollegám viszont ugyancsak az én könyvemből [!] veszi  
az adatot ahhoz az állításhoz, hogy a Léda-szerelem azért oly tartós, mert anyagi  
érdekek fűzték Adyt Lédához. — Vajjon mit szólnak a tanár urak diákjai, ha vé-  
letlenül kezükbe kerül egy Ady-életrajz s abban a példányban az idézett adatok,  
megállapítások hiányzani fognak? . . .) Mondom, e harcos szektával nem szállok  
perbe. Egyebek között már csak az Ady Endre érdekében sem. Hiszen lassanként  
úgy elhatárolódnak az Ady-méltánylók, hogy pénzért kell megvenni az ellen-  
zéket. Pedig vita, szó, harc csak addig lesz Ady körül, míg az ő mérges ellen-  
felei élnek. Az Úristen már csak ezért is éltesse őket sokáig!

(Debrecen.)

Ady Lajos.

## FRANCIA SPIRITUALIZMUS.)

Az 1871-i nagy sedani katasztrófa a franciákat általános önvizsgálatra  
készítette. Esmélkedésük sok tekintetben azzal a megállapítással végződött, hogy  
a gyászos vereséget nem annyira a német szellem felsőbbrendűsége idézte elő,  
mint inkább azok a különleges német szellemi sajátságok, melyeket a francia nép,  
a maga élénk vérmérsékletével, merész és lendületes gondolkodásával, transscen-  
dens irányzatával teljesen figyelmen kívül hagyott és nem termelt ki magában.  
A matematikát, a fizikát, kémiát a franciák mindig saját nemzeti tudományuknak  
tekintették; a nagy felfedezéseket és kiváló elméket a 17. század óta az ő nemzeti  
zsenijük szülte e tudományoknak; s ime a 19. században sajátos látványnak va-  
gyunk tanúi: a franciák kitalálják, — a németek pedig felhasználják az eszméket.  
„A világháború előtt, — mondja a francia nemzeti gondolat egyik szövívője<sup>2)</sup> —  
egyedül Németország szervezte meg a tudományt . . . El kell ismernünk, hogy  
egyedül a németek csináltak a tudományból egy egységes, pozitív imponáló egé-  
szet, gondos fegyelemmel, és szüntelenül tökéletesített módszerekkel. Más népek  
nyugodtan éltek ezalatt előitéleteikben, s hagyták a felfedező szellemeket a maguk  
elszigeteltségében dolgozni, amatőrök gyanánt, — engedték, hogy tisztán sugal-  
lataikat követve, mint művészek éljenek, gyakran nagyon is csekély anyagi esz-  
közökre támaszkodva“.

. . . Németországban húsz szakavatott feltaláló dolgozott azalatt természet-  
tudományos-technikai téren, míg Franciaországban: egy; — az ipari vállalatok  
szívesen bocsájtottak rendelkezésükre anyagi eszközöket, mert tudták, hogy a  
befektetett tőke a gyári termelés tökéletesítése folytán sokszorososan megtérül; —  
s a német tudomány ott, ahol a franciáknál egy-egy elárvult tudós kutatta lelkesen  
a természet titkait, a tudósokat csoportokba gyűjtötte, vezető tudósok köré gyü-  
lekező munkatársak együttműködése pedig megsokszorozta az átvett eszmék

<sup>1)</sup> Bevezetés a szerző nagyobb munkájához: „A jelenkori francia lélektan vezető eszméi.“

<sup>2)</sup> I. H. Rosny (ainé): *L' aube du futur*. Ed. G. Crès. Paris 1917 65. s. kk. II.